

Łódź, 17.02.2018.

Prof. zw. dr hab. Marek Dziekan
Katedra Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki
Wydział Studiów Międzynarodowych
i Politologicznych
Uniwersytet Łódzki

Opinia o dorobku naukowym i rozprawie habilitacyjnej
„Jam z rodu nomadów”. *Literatura polsko-tatarska po 1918 roku*
(Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2017, 523 s.)
dr. Grzegorza Czerwińskiego

Doktor Grzegorz Czerwiński jest absolwentem filologii polskiej na Uniwersytecie Gdańskim (2002). W roku 2007 uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych na macierzystej Uczelni, następnie dyplom został nostryfikowany w 2009 r. na Université Libre w Brukseli (Belgia). Początkowo, jako doktorant, związany był z Uniwersytetem Gdańskim, następnie, do 2012 r. z różnymi ośrodkami naukowymi w Belgii. Od roku 2013 pracuje na Uniwersytecie w Białymstoku, początkowo na stanowisku naukowym, obecnie zaś stanowisku adiunkta.

Przedstawiony do oceny dorobek dr. Grzegorza Czerwińskiego obejmuje wskazaną jako główne osiągnięcie naukowe monografię „*Jam z rodu nomadów*”. *Literatura polsko-tatarska po 1918 roku*, cztery książki będące edycją krytyczną tekstów literackich, cztery współredagowane książki pokonferencyjne oraz 31 artykułów w językach polskim, francuskim, rosyjskim i angielskim. Uwzględniony w dokumentacji spis publikacji jest jednak jeszcze obszerniejszy, obejmuje bowiem monografię podoktorską na temat twórczości Włodzimierza Odojewskiego (2011) oraz kilkanaście dodatkowych artykułów.

Badania naukowe Habilitanta po doktoracie skoncentrowane są przede wszystkim na problematyce Tatarów polsko-litewskich i ich piśmiennictwie w wieku XX i XXI. Zasadniczo mają one charakter interdyscyplinarny, czego wymaga ta

właśnie problematyka, dotykająca również m.in. orientalistyki, historii, antropologii kulturowej oraz socjologii. Jako odrębny nurt uznać należy zagadnienia komparatystyki slawistycznej (oddziaływania i wpływy w literaturach Polski, Rosji i Ukrainy z uwzględnieniem wątków bliskowschodnich i muzułmańskich) oraz literatury innych mniejszości etnicznych w Polsce (Żydzi). Pojawia się także problematyka polskiej literatury XIX i XX wieku (m. in. edycja dramatów Wacława Szymanowskiego oraz artykuły poświęcone A. Malczewskiemu, B. Leśmianowi, W. Odojewskiemu, J. Iwaszkiewiczowi i R. Wojaczkowi a także współredakcja pracy o S. Żeromskim). W ostatnim czasie akcent badawczy Habilitanta zdaje się przechylać ku literaturze rosyjskiej.

Książka „*Jam z rodu nomadów*”. *Literatura polsko-tatarska po 1918 roku* przedstawiona jako rozprawa habilitacyjna dotyczy dziejów kultury Tatarów polsko-litewskich. Jest ona wynikiem kilkuletnich badań, których owocem były także wspomniane wyżej edycje krytyczne pism autorów polskich pochodzenia tatarskiego: Jakuba Szynkiewicza (2013), Stanisława Kryczyńskiego (2014) i – w formie antologii – Leona Kryczyńskiego, Edige Szynkiewicza, Alego Woronowicza i Mustafy Aleksandrowicza (2014). Edycje te, wraz z licznymi artykułami naukowymi, uznać można za kolejne etapy prowadzące do napisania rozprawy habilitacyjnej. Mają one jednak swoje odrębne znaczenie, ponieważ XX-wieczne piśmiennictwo Tatarów polsko-litewskich pozostawało do tej pory w znacznej mierze w zapomnieniu i znane było jedynie wąskiemu gronu specjalistów, a bez wątpienia godne jest upowszechnienia, nie tylko jako dowód aktywności intelektualnej tej niewielkiej, ale intrygującej grupy etniczno-religijnej, lecz także ze względu na niebagatelną wagę merytoryczną i kulturotwórczą edytowanych utworów. Te prace dr. G. Czerwińskiego stanowią uzupełnienie intensywnie w ostatnich latach badanego wcześniejszego piśmiennictwa Tatarów w języku polskim, białoruskim i dialektach kresowych zapisywanego alfabetem arabskim (zajmuje się tym istniejąca od niedawna odrębna dziedzina badań zwana kitabistyką). Piśmiennictwo Tatarów polskich po 1918 r. było przedmiotem grantu narodowego centrum nauki realizowanego przez Habilitanta.

Opracowanie naukowe wyżej wspomnianych edycji wykazuje wysoki poziom merytoryczny, dowodzący doskonałej znajomości tematyki tatarskiej oraz szerzej – w

zakresie badań nad kulturami turkijskimi ogólnie oraz nad islamem. Warto to podkreślić w kontekście wewnętrznej różnorodności, żeby nie powiedzieć interdyscyplinarności dorobku Habilitanta, o czym już była mowa. Ostatnie lata przynoszą bowiem wzrost zainteresowania kulturami muzułmańskimi wśród przedstawicieli rozmaitych dziedzin nauki, ale często opracowania te wykazują podstawowe czasem braki w zakresie wiedzy o islamie. W przypadku prac naukowych dr. Grzegorza Czerwińskiego należy podkreślić jego doskonałe kompetencje w zakresie wiedzy orientalistycznej koniecznej dla opracowania podjętych zagadnień. Uwaga ta odnosi się również do monografii przedstawionej jako główne osiągnięcie naukowe w procedurze habilitacyjnej.

Rozprawa habilitacyjna dr. Grzegorza Czerwińskiego stanowi pierwsze tak obszerne, monograficzne opracowanie twórczości Tatarów polsko-litewskich w polskim literaturoznawstwie, stanowi również ważny wkład do orientalistyki. Do tej pory pisarstwo to było mało poznane. Odrębna monografia autorstwa Wojciecha Wendlanda poświęcona została myśli historycznej polskich Tatarów (*„Trzy czoła proroków z matki obcej”*. *Myśl historyczna Tatarów polskich w II Rzeczypospolitej*, 2013; zostały tam uwzględnione – w innym ujęciu metodologicznym – niektóre prace zanalizowane także w recenzowanej monografii). Fragmentarycznie zajmowali się poezją tatarską (głównie S. Chazbijewicza i M. Czachorowskiego) poloniści i orientaliści, w tym piszący te słowa, większe zainteresowanie przyciągnął dorobek Stanisława Kryczyńskiego (Wilhelm Mach, Jan Tyszkiewicz). Nikt jednak jak dotąd nie podjął się monograficznego ujęcia tego niezwykle interesującego zjawiska kulturowego, nie tylko czysto literackiego.

Piśmiennictwo Tatarów polsko-litewskich po 1918 r. obejmuje poezję i prozę, przy czym w niewielkim stopniu jest to proza beletrystyczna. Nie są znane tatarskie przykłady dramatopisarstwa, co jest zjawiskiem dość intrygującym, ale chyba trudnym, jeśli nie niemożliwym do wytłumaczenia.

Recenzowana książka charakteryzuje się przemyślaną konstrukcją treści i zastosowaniem adekwatnej do podjętej, interdyscyplinarnej tematyki, metodologii z przewagą metodologii literaturoznawczej (do tego zagadnienia jeszcze powrócę). Monografia rozpoczyna się rodzajem wstępu historycznokulturowego (Rozdział I),

stanowiącego konieczne tło dla dalszych rozważań podejmowanych w kolejnych rozdziałach (dzieje Tatarów polsko-litewskich, zarys historii ich piśmiennictwa przed 1918 rokiem, próba umieszczenia twórczości polskich Tatarów w kontekście literatury polskiej).

W rozdziale II krytycznej analizie treści i formy poddana została tatarska poezja. Dr G. Czerwiński wziął pod uwagę twórczość Stanisława Kryczyńskiego, Selima Chazbijewicza, Musy Czachorowskiego i Anny Kajtochowej oraz poezję amatorską. Twórczość ta została omówiona zarówno w kontekście etniczności, jak i na tle poezji polskiej jako takiej.

Rozdział III poświęcony został reportażowi i piśmiennictwu podróżniczemu Tatarów w okresie międzywojennym. Tu wzięte zostały pod uwagę utwory Jakuba Szynkiewicza, Leona Kryczyńskiego, Alego Woronowicza i Mustafy Aleksandrowicza.

Rozdział IV dotyczy eseju tatarskiego z naciskiem na rozważania estetyczne i historiozoficzne (zgodnie z podejmowaną przez autorów tematyką). Najważniejszymi postaciami są tu Stanisław Kryczyński oraz Leon i Olgierd Kryczyńscy.

Rozdział V stanowi omówienie i próbę analizy wspomnień Tatarów polsko-litewskich. Warto podkreślić, że jest to zjawisko charakterystyczne dla najnowszego piśmiennictwa tatarskiego. Również i w przypadku prozy twórczość tatarska nie została wypreparowana z piśmiennictwa polskiego danego okresu. Habilitant umieścił ją w kontekście twórczości innych piszących ówczesnie autorów, stosując z powodzeniem w niewielkim stopniu do tej pory wykorzystywaną w badaniach polskich metodologię „komparatystyki wewnętrznej”.

Odmienny charakter ma wieńczący rozprawę rozdział VI zatytułowany *Kontekst komparatystyczny*. Tu Autor koncentruje się nie tyle na konkretnych pisarzach, ile podejmuje analizy problemowe. Koncentruje się tu na rubajjacie i jego wykorzystaniu w poezji polskiej oraz na przestrzeni literackiej w twórczości Tatarów, a także podejmuje pierwszą bodajże próbę komparatystycznego podejścia do twórczości Tatarów polskich i Tatarów kazańskich. Trzecią część tego rozdziału stanowi wstępny zarys charakterystyki twórczości wschodnioeuropejskich Tatarów z uwzględnieniem Polski, Litwy i Białorusi. Ostatnia część tego rozdziału stanowi, jak się wydaje,

otwarcie nowej tematyki badawczej, niezwykle ważnej dla badań komparatystycznych zarówno w kontekście ogólnosłowiańskim, jak i wewnątrzatarskim.

W analizie niektórych z podejmowanych zagadnień dr Grzegorz Czerwiński, opierając się na istniejących metodologiach badań literackich i pracach teoretyków poszczególnych gatunków, tworzy rodzaj własnej metodologii, co jest konieczne w przypadku zajmowania się tak czy inaczej pojmowanym Orientem (nawet, jeśli jest to „polski Orient”). Odniesienie do nie do końca, albo wcale nie zgłębionych dotąd przez innych badaczy obszarów pozostających w takim właśnie kontekście kulturowym (a dokładniej: międzykulturowym) wymaga zawsze w pewnym przynajmniej stopniu stworzenia własnych narzędzi badawczych, z czego najwyraźniej Habilitant doskonale zdaje sobie sprawę i co w sposób mistrzowski uczynił w swojej monografii.

Bardzo wysoki poziom merytoryczny ocenianej rozprawy widzianej z punktu widzenia orientalisty i badacza polskiej tatarszczyzny sprawia, że wskazać mogą tylko kilka drobnych uwag krytycznych, które nie umniejszają wartości naukowej monografii.

Pierwsza dotyczy pewnego już obalonego mitu o antytatarskiej fraszce Jana Kochanowskiego (s. 52). Już od 2010 r. wiadomo, że chodzi o *Historyję o Abrahamie* Mikołaja Kochanowskiego, a nie o „nieznaną” fraszkę Jana z Czarnolasu (artykuł J. Danielskiej na ten temat ukazał się w czasopiśmie „Barok”).

Druga uwaga odnosi się do wzmianki o orientalizmie Mickiewicza (s. 105), gdzie na równi traktowane są utwory *Szanfary*, *Almotenabby* i *Farys*, podczas gdy tylko *Farys* jest utworem oryginalnym naszego wieszczka, pozostałe zaś to pośrednie (przez tłumaczenia francuskie) przekłady rzeczywistych poematów arabskich poetów Asz-Szanfary i Al-Mutanabbiego, należy więc te utwory potraktować jako odmienne twarze Mickiewiczowskiego orientalizmu. Przekłady te były już przedmiotem odrębnych translologicznych i komparatystycznych opracowań (Marek M. Dziekan, Janusz Danecki).

Kolejna uwaga dotyczy twórczości poetyckiej Selima Chazbijewicza. Ponieważ dr Czerwiński nie koncentruje się wyłącznie na tematyce tatarskiej w twórczości polskich Tatarów, lecz zazwyczaj traktuje ich pisarstwo kompleksowo (jak np. w przypadku S. Kryczyńskiego), zastanawia marginalne potraktowanie tomiku próz

poetyckich z 1981 r. tego autora *Sen od jabłek ciężki* (s. 120) – tomu rzeczywiście mało „tatarskiego”. Habilitant twierdzi, że utwór ten stanowi „nieco odrębną pozycję w biografii twórczej poety” – z czym całkowicie się zgadzam. Jednak Autor nie wykazuje w wystarczającym stopniu owej inności i pomija go właściwie w charakterystyce „poezji archetypicznej” Chazbijewicza, gdzie, moim zdaniem, odgrywa niezwykle istotną rolę. Na marginesie dodać można, że tomik ten traktowany jest po macoszemu we wszystkich znanych mi omówieniach twórczości tego poety, co jest zjawiskiem zastanawiającym.

I wreszcie ostatnia uwaga dotyczy pewnego braku. Bez wątplenia najbardziej poczytnym pisarzem polskim pochodzenia tatarskiego był Jerzy Edigey-Korycki (1912-1983). Oczywiście spierać się można o poziom artystyczny jego twórczości, nie to jednak jest przedmiotem rozważań Habilitanta w recenzowanej rozprawie. Edigey był autorem głównie powieści tzw. „milicyjnych” oraz historycznych i dla młodzieży, ale pamiętać też należy, że Edigey jest autorem ponad 50 pozycji, z których część tłumaczona była na wiele języków świata. Pozostaje faktem, że autor ten nie zwracał w swoim pisarstwie najmniejszej uwagi na swoje korzenie etniczne. Pochowany jednak został na cmentarzu muzułmańskim w Warszawie, a zatem korzeni tych (i być może religii) nigdy się nie wyrzekł. Choćby z tego względu warto było o nim wspomnieć przynajmniej w niewielkim przypisie.

Dr Grzegorz Czerwiński od początku swej pracy naukowej prowadzi intensywną współpracę międzynarodową. Bezpośrednio po uzyskaniu doktoratu odbył staż podoktorski na uniwersytecie w Gandawie i był członkiem Association des slavissants de Belgique. Współpracę z Belgią kontynuuje po dziś dzień (Katedra Języków i Kultur Uniwersytetu w Gandawie). W związku ze swoimi zainteresowaniami komparatystyką sławistyczną i piśmiennictwem tatarskim współpracuje także z Instytutem Języka, literatury i Sztuki Akademii Nauk Republiki Tatarstan w Kazaniu, Instytutem Słowianoznawstwa Rosyjskiej Akademii Nauk w Moskwie oraz Instytutem Humanistycznym Uniwersytetu Kijowskiego im. B. Grinczenki. Przejawem tej współpracy jest także udział w konferencjach naukowych na Ukrainie, Litwie oraz w Rosji (w sumie 6), a także wykłady w Pakistanie i Belgii. Można zatem powiedzieć, że

jako slawista i znawca tatarszczyzny funkcjonuje na naukowej arenie międzynarodowej.

Ważnym aspektem pracy naukowej jest jednak nie tylko współpraca międzynarodowa, ale również współpraca z polskimi ośrodkami naukowymi i udział w konferencjach organizowanych w kraju. Dr Grzegorz Czerwiński działa w tym zakresie zarówno w organizacjach regionalnych, jak i ogólnopolskich i był czynnym uczestnikiem wielu ogólnopolskich konferencji naukowych organizowanych przez rozmaite ośrodki akademickie (ponad 20). Warto w tym miejscu dodać, że sam był organizatorem kilku krajowych i międzynarodowych konferencji w Białymstoku.

Habilitant przez znaczną część swojej dotychczasowej kariery naukowej na uczelniach polskich był zatrudniony na stanowiskach naukowych, adiunktem jest dopiero od 2016 r., stąd ocena działalności dydaktycznej jest trudna, a właściwie niemożliwa. Obejmuje ona prowadzenie wykładów, ćwiczeń i konwersatoriów na kierunkach filologicznych Uniwersytetu w Białymstoku; wcześniej, jako doktorant, prowadził ćwiczenia na filologii polskiej Uniwersytetu Gdańskiego oraz wykładał język i literaturę polską w Szkole Europejskiej w Mole w Belgii.

Ważnym aspektem działalności dr. Grzegorza Czerwińskiego jest aktywność pozostająca na obrzeżach nauki, ale także bardzo istotna – popularyzacja wiedzy. W zakresie działalności popularyzującej naukę należy wskazać przede wszystkim na aktywną współpracę z Książnicą Podlaską w Białymstoku oraz ośrodkami kultury tatarskiej na Podlasiu.

Podsumowując powyższe rozważania i analizy stwierdzam, że całość dorobku naukowego dr. Grzegorza Czerwińskiego we wszystkich zakresach podlegającym ocenie w procedurze habilitacyjnej oceniam bardzo pozytywnie, uznając go za dorobek wybitny. W związku z tym jestem głęboko przekonany, że spełnia on w pełni warunki stawiane przez Ustawodawcę i zwyczaj akademicki przed kandydatami na stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych.

Wnoszę niniejszym o dopuszczenie dr. Grzegorza Czerwińskiego do dalszych etapów przewodu habilitacyjnego.

